

АНАЛИЗ

НА РАЗБИРАНИЯТА НА ДЕЦА И ЕКСПЕРТИ ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Проектът „Децата за правата на детето“ се изпълнява с финансова подкрепа в размер на 66852.00 евро, предоставена от Исландия Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на ЕИП.

Основната цел на проекта е разработване на иновативни решения за обучение на деца за правото им да изказват и отстояват мнения по въпроси, които ги засягат.

www.activecitizensfund.bg.

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият анализ е резултат от проучване на сдружение „Шанс и закрила“ – Хасково в рамките на проект „Децата за правата на детето“.

Неговите цели са:

- 1) Да се идентифицира нивото на познаване на правата на децата и степента на тяхното практическо приложение;
- 2) Да се изучат настоящите представи и разбирания на деца и специалисти за правото на участие на децата;
- 3) Да се определят теми и области за интервенция като отправна точка за разработване на образователни инструменти.

Изследването се осъществи в населени места от област Хасково в периода ноември, 2021 – януари, 2022г.

УЧАСТНИЦИ В ИЗСЛЕДВАНЕТО

Проведоха се:

- ✚ 3 фокус групи с ученици

Участваха 40 ученици на възраст 12 – 16 години от ОУ „Никола Й. Вапцаров“ – Хасково, ПГМЕТ „Стойчо и Кица Марчеви“ – Хасково и ПГССИ „Христо Ботев“ – Свиленград. От тях 16 са момчета и 24 – момичета, с различна етническа принадлежност – българска, турска и ромска.

- ✚ 3 фокус групи със специалисти, работещи с деца.

Участваха 26 специалисти /учители – 9, социални работници – 8, психолози и педагогически съветници – 8, полицаи – 1/. Те са представители на училища в Хасково и Свиленград, Общностен център - Хасково, Център за обществена подкрепа – Хасково, Център за специална образователна подкрепа – Свиленград, Детска педагогическа стая, Отдел за закрила на детето.

Усложнената пандемичната обстановка в страната наложи изследването да се направи в електронна среда. Само една от фокус групите с ученици се проведе присъствено.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ПРОВЕДЕНИТЕ ФОКУС ГРУПИ

Във фокус групите учениците и специалистите отговаряха на 10 въпроса, ориентирани към правата на детето.

I. ФОКУС ГРУПА С ДЕЦА

Децата дискутираха по следните въпроси:

1. Какво е право? Какво е задължение?

Децата имат адекватно разбиране за това какво е *право* и какво – *задължение*.

Те свързват задълженията с дейностите, които се налага да извършват в ежедневието си и с очакванията, които възрастните и общността имат към тях.

Така например, задължение е: *„нещо, което си длъжен да правиш; нещо, което другите очакват от теб; да ходиш на работа и на училище...“* Прави впечатление, че децата от малцинствените групи възприемат задължението и като отговорност към семейството, а именно: *„да помагаш вкъщи; да гледаш братчето си; да уважаваш възрастните хора...“*

Право според децата е: *„нещо, което ти се дава /полага; нещо, което ти е разрешено“*. Интересно е, че те възприемат ходенето на работа и на училище и като право, и като задължение. Само някои деца изтъкнаха като свое право играта.

Участниците възприемат правото и задължението в тяхната противопоставеност: *„Задължението са ти го задали, правото – ти си свободен да избереш дали да го направиш, когато искаш“*.

2. Смятате ли, че децата трябва да имат специални права? Защо?

По този въпрос се оформиха две противоположни позиции. По-голямата част от децата са на мнение, че на децата са необходими по-специални права, поради това, че те са малки и не могат да се грижат сами за себе си. Останалите смятат, че не е необходимо да имат специални права, тъй като все още не „разбират“.

Например: *„Родителите да имат права, когато децата са малки, а като навършат 12 години децата да имат специални права, за да могат да ги разбират.“* *„Трябва, защото са по-малки, нямат опит, имат нужда от защита.“* *„Правата на децата зависят от възрастните.“*

3. За кои права на децата сте чували?

Повечето от децата, участвали в изследването, не са чували, че има специален документ, в който са регламентирани детските права. Те се затрудниха и по-скоро интуитивно, и въз основа на личен, житейски опит успяха да набележат някои права, като: *„Децата имат право да ходят на училище“*, *„Родителите трябва да гледат децата им да са чисти и облечени.“*, *„Децата имат право да не ги омъжват, защото са малки.“*, *„Да имаме родители. Родителите да не оставят децата си в дом.“*, *„Право да бъдат защитавани от насилие.“*

4. Има ли според вас права, които са по-важни от други? Кои?

От отговорите на предходния въпрос стана ясно, че децата почти не познават правата си. Поради тази причина те се затрудниха да преценят дали име права, по-важни от другите. Прави впечатление, че децата от ромския етнос изведоха на преден план проблема с ранното омъжване: *„Да не ни омъжват рано“*. Този отговор бе посочен от почти всички момичета в една от фокус групите. Вероятно това се дължи на факта, че в последните години в конкретното училище се провеждат програми за превенция на ранните бракове.

5. Спазват ли се правата на децата? Случвало ли се е ваше право да е нарушено? Кое?

Децата отново се затрудниха да преценят дали и кои техни права са нарушени, тъй като не ги познават в детайли. Повечето от децата отговориха, че не са запознати. Но някои от тях /*предимно децата от ромски етнос*/ въз основа на лични преживявания или наблюдения, посочиха, че са били свидетели на нарушаване правата на образование, на семейство и закрила от насилие:

- *„Някои деца ги спират от училище. И родителите ги изпращат да просят;*
- *„Понякога родителите изоставят децата си“;*
- *„Понякога не ми разрешават да излизам навън, защото родителите ми се страхуват да не избягам“*

Останалите участници посочват, че са били нарушени правата им да изразяват лично мнение и да участват: *„Много от децата не ги питат за мнението им“*.

6. На кого съобщавате/ с кого споделяте, ако ваше право е нарушено?

Къде може да се потърси помощ?

Всички деца при възникване на проблем се обръщат за съдействие най-напред към семейството си, а по-големите – и към приятели. На второ място по доверие за децата са представителите на училището – учители, педагогически съветници, психолози. Някои от децата са информирани, че съществуват институции, които защитават правата им, но биха се обърнали към тях в краен случай.

От посочените отговори става ясно, че децата са готови да търсят съдействие от възрастни, които познават и на които се доверяват.

7. Кой и за какво най-често се интересува от вашето мнение?

От отговорите на този въпрос стана ясно, че децата в по-голямата си част не са питани за мнението им. Някои от тях дори са свикнали да получават само инструкции: *„Мен никога не ме пита. Само ми казват какво да правя и аз го правя.“*

От мнението на децата се интересуват предимно родителите и приятелите им:

„Основно от нас се интересуват приятелите и родителите.“

Въпросите, по които се изисква мнение от децата, най-често са свързани с бита:

„Майка ми ме пита какво искам да направя за ядене, какво да ми купи.“

Отделни деца споделят, че у дома са им задавани въпроси, като: *„Какви са ни мечтите?“*, *„Как се чувстваме?“* или *„Какво искаме да учим?“*

8. Възрастните търсят ли вашето мнение?

Възрастните рядко търсят детското мнение. Ако все пак го правят, то е формално. Децата също нямат нагласа, че мнението им е важно за възрастните.

- *„Майка ми баща ми понякога ме питат за нещо, което е свързано с мен“;*
- *„Ние сме малки. Как ще имаме мнение?“;*
- *„Питат ме, но после забравят, че са ме питали“;*
- *„Искат да кажа това, което възрастните мислят“;*
- *„В училище ни питат за уроците“.*

9. Смятате ли, че трябва да ви питат при решаване на въпроси, свързани с вас? Защо?

Децата заявяват желание да бъдат питани по въпроси, които ги засягат:

- *„Трябва да ни питат какво искаме да учим“;*
- *„Как искаме да живеем“;*
- *„Трябва да искат да чуват и моята гледна точка“.*

В същото време децата са с ясната представа, че родителите са тези, които носят отговорност за решенията и те вземат крайното решение, поради това, че:

- *„Ако детето е малко, то не може да каже кое е по-добре, тогава родителят да вземе решението вместо него“;*
- *„Възрастните заради нас работят – как ще ни питат? Те знаят повече“;*

Голяма част от децата имат желание да заявят мнението си, но се чувстват неуверени да го направят:

- *„Аз искам да ме питат, ама много се притеснявам да кажа мнението си.“*

10. Чувствате ли се спокойни да изразите и защитавате своето мнение по различни въпроси?

Половината от изследваните деца заявиха, че спокойно могат да изразяват мнението си пред родители, учители и приятели.

Останалите се чувстват неспокойни и неуверени в себе си, когато трябва да заявят мнение и най-вече да го защитят:

- „Притеснявам се, не знам как ще реагира другият човек“;
- „Притеснявам се, да не ми се присмиват или да ми се карат“;
- „Ако другият не иска да ме чуе, не бих споделил мнението си“;
- „Трябва да сме спокойни и да знаем, че няма да си създадат мнение за нас, заради думи, които сме казали“.

II. ФОКУС ГРУПА СЪС СПЕЦИАЛИСТИ, РАБОТЕЩИ С ДЕЦА

Специалистите дискутираха по следните въпроси::

1. Какво е право? Какво е задължение? Каква е разликата между право и задължение?

Специалистите, работещи с деца, имат ясна представа по отношение на понятията *право* и *задължение*. Те ги дефинират и разглеждат в тяхната взаимосвързаност: „Свързани са, правото поражда и задължение. Правото на едните е отговорност на други.“

2. Смятате ли, че децата трябва да имат специални права? Защо?

Всички участници са убедени, че децата трябва да имат специални права, „защото са уязвими и се нуждаят от грижа и закрила, не могат да упражняват правата си сами...“

За благосъстоянието и закрилата на децата са отговорни родителите им и институциите.

3. Спазват ли се правата на децата? Кои най-често се спазват, а кои се нарушават?

Специалистите са на мнение, че правата на децата в по-голямата си част са защитени. Но в същото време има и много случаи на нарушени детски права. Най-често нарушавано е правото на образование при децата от ромски

семейства. Тези деца се спират от училище по различни причини – ранно задомяване, грижа за по-малки братя и сестри, културологични особености...

В настоящата пандемична обстановка правото на образование често се нарушава и при деца от останалите етноси. Родителите отказват да изпращат децата в училище поради страх от заразяване, карантиниране и др....

Някои родители „самоволно отнемат правото на детето да контактува и живее с другия родител“ – така се нарушава правото на детето да има семейство.

Специалистите потвърждават казаното от децата в изследването, че много често техните права да изразяват мнение са нарушени. Не се чува мнението на детето в семейството. Много често то не е търсено и в училище.

4. Можете ли да посочите ситуации, в които са били нарушени права на децата?

Участниците посочват като най-често нарушавани следните права:

Право на образование:

- „Дете със затруднение в развитието има право на детска градина, ограничава се правото му да я посещава, по заобиколен начин се убеждават родителите да не го водят“;
- „Момичета от ромски етнос са спирани от училище от семействата им“.

Право на семейство:

- „Дете на разведени родители е ограничавано да поддържа контакт с баща си под влияние на майка и баба“.

Право на лично мнение и участие:

- „Родителите и учителите решават кога и как да дадат права на децата вместо тях. Например: Родителите решават кое училище е по-добро за детето им. Родители и учители се случва да включат в извънкласна дейност деца, без да са ги питали“.

Право на закрила от насилие:

- „Знам случай, в който дете на 12 години е продавано от баща си 6 пъти.“
- „Често чуваме за случаи, в които родители налагат физически наказания на децата си или ги омъжват“.

Няколко специалисти посочиха случаи, в които децата сами поставят в риск правото си на закрила от насилие – в социалните мрежи те публикуват

информация за себе си и за съученици – лични данни и снимки, водят дискусии с непознати и т.н.

Друг е въпросът, че възрастните са тези, които допускат това да се случва. И именно възрастните трябва да гарантират спазването на **специални права за децата**.

5. Смятате ли, че децата познават правата си?

Специалистите са на мнение, че децата /особено тези под 14 – 15 годишна възраст/ не познават правата си. По-малките дори не осъзнават, че имат права.

- *„Децата в начален етап не ги познават, ако ги познават са малко и не могат да ги формулират и защитават...“*

Твърдят, че някои от по-големите ученици знаят някои от правата си, но ги интерпретират така, както на тях им е удобно:

- *„Познават ги, но в повечето случаи нагласяят нещата в тяхна полза, когато им е удобно ги знаят, когато не им е удобно не ги знаят.“;*
- *„Децата познават правата си дотолкова, че вече някои започват да спекулират с тях.“;*
- *„Познават тези, които ги интересуват, като цяло не ги познават.“*

6. Какво включва според вас правото на участие?

Според специалистите правото на участие включва: *„правото да си активен“*, *„правото да бъдеш чул“*, *„да си част от група, която те привлича“*, *„правото на избор да участваш или да не участваш“*, *„Да се чуе мнението ти, да бъдеш участник“*.

Някои от участниците посочиха, че често в училище, правото на детето да участва е нарушено. Те посочиха за пример включването на ученици в извънкласни дейности под натиск /без да бъдат питани за това/.

Изследваните смятат също, че правото на участие е контролирано от родителите.

- *„За участие в извънкласни дейности се иска съгласие от родител и ако той откаже детето вече няма това право.“*
- *„Непълнолетните нямат право да решават за себе си, родителят отговаря за тях и взема решение.“*

- *„Въпреки че родителите решават, е хубаво да обсъждат с детето защо така иска то; След 7. клас къде да кандидатства... Правото на решение на детето се отнема, трябва да се чува мнението на детето.“*

7. Смятате ли, че трябва да се питат децата при решаване на въпроси свързани с тях? Защо?

Всички участници в изследването са на мнение, че децата трябва да бъдат питани. Особено, когато въпросът засяга и тях.

- *„Децата трябва да участват във вземането на решенията в семейството и в училище“;*
- *„Уменията за вземане на решения са свързани с възрастта, но тяхното мнение трябва да бъде взето предвид и да се питат, така се учат да вземат решения“;*
- *„Детето трябва да участва във вземането на решението, така се чувства значимо, не е задължително да се случи, както детето иска, но трябва да бъде чуто“.*

Изказано бе мнение, че децата трябва *„да се питат за неща, които ги засягат след определена възраст, 7 години например, до тогава нещата зависят от родителите.“*

Засегнат бе и въпроса за границите: *„За всяко решение, преди да бъде попитано, да се сложат граници от родителите.“*, защото *„с ясни граници и контрол детето е по-наясно със ситуациите, когато спазва правилата може да има и права.“*

8. Смятате ли, че децата могат да отстояват своето мнение по различни въпроси? Какво им пречи? И какво им помага?

На този въпрос се оформиха няколко групи отговори. Част от специалистите смятат, че днешните деца са по-информирани в сравнение с предишни поколения и затова *„много сериозно си отстояват мнението, намират информация, имат доводи, убеждават.“*

„Донякъде добре си отстояват правата, ако е в тяхна полза, за оценки например, сегашните деца са по-смели в отстояване на правата си.“

Други са на мнение, че има много деца, които:

- *„не могат да се заявят, имат ниска самооценка и се нуждаят от помощ да изразяват мнението си.“;*

- „опитват да заявят мнение, но под натиска на групата се отказват.“;
- „съобразяват се с групата, отстояват правата на останалите, а не своите лични“;
- „искат да заявят мнение, но не знаят как поради липсата на социален опит и умения за водене на разговор.“

Особена група са момичетата от ромски етнос: „Трудно отстояват мнението си, не им го зачитат.“

Според специалистите „Малко деца имат себеутвърждаващо поведение.

Развиването на емоционалната интелигентност и комуникативните умения помагат на децата да се научат да отстояват правата си.“ Те препоръчват да се постави акцент на това в семействата на децата и в училище.

9. По какви въпроси и кой най-често търси мнението на децата според вас?

По този въпрос повечето от специалистите твърдят, че мнението на децата у дома се търси по-рядко отколкото в училище. Те смятат още, че родителите питат децата главно за това „какво се случва в училище“, „Родителите имат децата за даденост, не ги питат често, училището им обръща повече внимание.“

Малка част от изследваните са на противоположното мнение:

„Вкъщи мнението на децата се чува повече, отколкото в училище.“

Изследваните учители споделят още, че: „Големите ученици най-често търсят мнение от приятел или на значим възрастен, а по-малките – търсят повече учителя.“

10. Как могат да се подкрепят децата да изразяват своето мнение?

Според специалистите във фокус групите децата ще се научат да изразяват своето мнение, ако:

- от малки растат с добра самооценка и с увереност, че са значими;
- на децата им се напомня и показва с личен пример как да заявяват мнението си;
- растат в семейства, в които се показва, че мнението на всеки е важно;

- *бъдат изслушвани и уважавани за това, което споделят;*
- *знаят, че са важни за нас;*
- *се насърчават да участват в дискусии в клубове, дейности по интереси и други форми, в които да открият спокойна, подкрепяща среда да се себепредставят.*

Всичко това би помогнало на децата да изразяват и защитават своето мнение.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

1. Децата и специалистите добре разбират смисъла на думите „право“ и „задължение“ и умеят да ги разграничават. Те ги дефинират и разглеждат в тяхната взаимосвързаност.
2. Повечето от децата, участвали в изследването, не са чували, че има специален документ, в който са регламентирани детските права.
3. Децата почти не познават правата си. Поради тази причина не могат да преценят дали има права, по-важни от другите, дали и кои техни права са нарушени.
4. Случвало се е децата да бъдат свидетели на случаи /или те самите да са преживели случаи/, в които е било възпрепятствано правото на образование, на семейство, на лично мнение, на закрила от насилие.
5. Някои от децата са информирани, че съществуват институции, защитаващи правата им, но при проблем, биха потърсили тяхно съдействие в краен случай. Всички деца предпочитат да се обърнат към семейството си и / или към възрастни, които познават и на които се доверяват /специалисти, работещи в училище – учители, педагогически съветници, психолози/
6. Възрастните рядко питат децата за мнението им. Децата също нямат нагласа, че мнението им е важно за възрастните. Голяма част от тях желаят да бъдат питани по въпроси, които ги засягат, но се чувстват неспокойни и неуверени да заявят и защитят мнението си.

Въз основа на резултатите и изводите от изследването сред деца и специалисти, работещи с деца, отправяме следните **препоръки**:

1. Да се разработят образователни инструменти за обучение на деца за правата на детето;
2. Образователните инструменти да обхванат следните области:
 - Информирание за Конвенция за правата на детето, като основен документ, регламентиращ детските права;
 - Запознаване на децата с техните права;
 - Извеждане правото на участие като право на детето да изразява и отстоява лично мнение по въпроси, които го засягат;
 - Представяне на институциите, гарантиращи спазването на правата на децата (*Кои са те и как децата могат да стигнат до тях?*)
3. Образователните инструменти да включват следните методи за работа с деца: ролеви игри, казуси, работа в малки групи, дискусии и др.
4. Обученията на децата да се извършват от обучени специалисти в защитена среда, в която децата да се учат да изразяват и отстояват мнението си по всички въпроси, отнасящи се до тях;
5. Децата да участват в дискуссионни клубове, дейности по интереси и други форми, в които да развиват способностите си да общуват с връстници, да се изказват и да се изслушват, да изразяват своите емоции.
6. Децата да се включват в подходящи дейности и инициативи, чрез които да усвояват и демонстрират правата си по интересен и забавен начин.

Контакти:

Сдружение „Шанс и закрила“

гр. Хасково, ул. „Алеко Константинов“ 11

e-mail: chance@escom.bg shansizakrila@abv.bg

www.chancebg.org

тел.: 038 662138

„Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Сдружение „Шанс и закрила“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България.“

Февруари 2021